

Pol Stretern

**BERTRAN RASSELLƏ
90 DƏQİQƏ**

İngiliscədən tərcümə:
Şahbaz Xuduoğlu

qanun nəşriyyatı

Paul Strathern

**BERTRAND RUSSELL
IN 90 MINUTES**

Bu kitabda məşhur filosof və Nobel mükafatı laureatı Bertran Rasselin həyatı, fəlsəfi ideyaları və əsərlərinin əsas məqamları yığcam və anlaşılan dildə təqdim olunur. “Filosoflar 90 dəqiqə” seriyası oxucuya bu müddət ərzində böyük filosofların fikirlərini dərk etməyə imkan verən bələdçi formatındadır.

Rassel fəlsəfədə məntiq və analitik yanaşmanın ən mühüm nümayəndələrindən biridir. Kitabda onun riyaziyyatla fəlsəfəni birləşdirməyə yönəlmiş cəhdləri, “Riyaziyyatın prinsipləri” əsərinin mahiyyəti, məntiqi atomizm nəzəriyyəsi, həmçinin elm və fəlsəfə arasında körpü yaratmaq ideyası aydın və sadə dildə izah olunur. Bundan başqa, müəllif Rasselin siyasi baxışlarına, pasifist mövqeyinə, azad düşüncə uğrunda mübarizəsinə və ictimai fəaliyyətinə də diqqət yetirir.

Bu qısa icmal Rasselin fəlsəfi dərinliyini, həyatının maraqlı və ziddiyyətli tərəflərini göstərərək oxucunu onun digər əsərlərini də oxumağa sövq edir. Kitab fəlsəfəyə yeni başlayanlar, Rasselin ideyaları ilə tanış olmaq istəyənlər, həmçinin elm, məntiq və düşüncənin sərhədləri ilə maraqlananlar üçün mükəmməl vasitədir.

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	6
Bertran Rasselin həyat və yaradıcılığı	11
Uşaqlıq illəri və ilk faciələri	12
Tərbiyə və təhsil.....	13
Riyaziyyata sevgi.....	14
Tənhalıq və daxili mübarizə.....	16
Gənclik illəri və ilk fəaliyyətləri	18
Riyaziyyatın prinsiplərinə dönüş	23
Parisdə dönüş nöqtəsi.....	24
Atomik məntiq və yeni yanaşma.....	26
Sinifdən rəqəmə keçid.....	29
Əsas nəticələr	30
“Riyaziyyatın prinsipləri” və yeni istiqamət.....	31
Vaythed ilə əməkdaşlıq	32
“Rassel paradoksu” – sadə izah	34
Sınıflərə tətbiqi.....	35
Problemin ciddiliyi.....	36
Həll – “Növlər nəzəriyyəsi”	38
“Riyaziyyatın prinsipləri” və nəticə.....	39
Gödelin inqilabi zərbəsi	43
Rasselin şəxsi həyatı	46
Tənqidlər və şərhlər	70
Əhəmiyyətli fəlsəfi tarixlər xronologiyası	74
Rasselin həyatının xronologiyası	77
Tövsiyə olunan kitablar.....	79

Giriş

Bertran Rassel təxminən doxsan səkkiz il yaşamışdır. Bir filosof üçün həm uzun, həm də hadisələrlə çox zəngin bir ömür idi və o, insanlığın indiyə qədər şahidi olduğu ən böyük dəyişikliklər əsrini əhatə etdi. Rassel doğulanda Amerika Vətəndaş müharibəsi yenidən bitmişdi və iyirmi səkkiz yaşlı Nitsşe ilk kitabını – “Fəlakətin doğuşu”nu yazırdı. Rassel vəfat edəndə isə artıq insan Aya ayaq basmışdı və onun ardıcılı sayılan filosof Vitgenşteyn də, demək olar ki, iyirmi beş il idi ki, həyatda deyildi.

Rassel həyatı boyu üç böyük ehtiras tərəfindən idarə edildiyini demişdi – məhəbbətə olan həsrət, biliyə olan susuzluq və bəşəriyyətin əzabları qarşısında duyduğu ürəkyandırıcı mərhəmət. Birincini dözülməz tənhalıqdan qaçmaq üçün axtarırdı və elə vəcdə gəlirdi ki, bu xoşbəxtlik naminə həyatını belə qurban verməyə hazır olduğunu deyirdi. Onun bilik axtarışı da eyni dərəcədə ehtiraslı idi. “Ulduz-

ların niyə parlağını” və “rəqəmlərin daim dəyişən aləm üzərində necə hökm sürdüyünü” bilmək istəyirdi. Onun fəlsəfəsi həmişə elmi dərindən nəzərə alırdı – bu isə elmin dünyanı dəyişdirdiyi bir əsrdə əksər filosofların diqqətindən yayınmış zərurət idi. Rassel doğulanda Darvinin təkamül nəzəriyyəsi hələ yenilik sayılırdı, o, dünyadan köçəndə isə DNT-nin strukturu artıq açıqlanmaqda idi. Bu müddət ərzində nisbilik, kvant fizikası, nüvə parçalanması və Böyük Partlayış nəzəriyyəsi kainata baxışımızı birdəfəlik dəyişdirdi.

Buna baxmayaraq, Rasselin həm məntiqə, həm də empirizmə dərindən köklənmiş fəlsəfi baxışı, əsasən, dəyişməz qaldı. Üslubu çox vaxt aydın və sağlam düşüncəyə əsaslansa da, sağlam düşüncənin özünü “vəhşilərin metafizikası” adlandırır və bu zərərli təsirin onun düşüncələrini təhrif etməsinə imkan vermirdi. Rassel o qədər aristokrat idi ki, gülməli görünməsi vecinə də deyildi. Doğrudan da, onun bəzi ifrat siyasi mövqeləri çox vaxt gülməli qəbul olunurdu. Xarakteri elitar təkəbbür, açıq dürüstlük və dönməz prinsipliliyin güclü qarışığı idi. Həm fəlsəfi, həm də siyasi cəhətdən dünyanın dərinliklərinə baxa bilirdi, amma çox vaxt öz daxili aləminə qarşı “kor” qalırdı. Amma məhz elə həmin psixoloji

qeyri-müəyyənlik Rasseli hərəkətə gətirən qüvvə rolunu oynayır, bu isə onun ən intellektual araşdırmalarına, həmçinin tez-tez yaşadığı eşq macəralarına emosional güc verirdi.

Belə ehtiraslı yanaşma filosof üçün qeyri-adi idi – məhəbbət və bilik axtarışı ilə göylərə yüksəlmək. Amma üçüncü ehtirası – bəşəriyyətin əzablarına duyduğu mərhəmət – onu yenidən yer üzünə qaytarırdı. Dünyanın insanlardan qaynaqlanan müharibə, yoxsulluq, işgəncə, iztirab kimi faciələrinin qurbanları Rasseli tez-tez romantik addımlar atmağa sövq edirdi.

Rassel ömrü boyu ziddiyyət və mübahisə fiquru olaraq qaldı. Bir müddət dünyanın aparıcı filosofu sayılsa da, məhəbbət və digər ictimai məsələlərdə irəli sürdüyü liberal baxışlara görə pislənilirdi. “Nobel” mükafatına layiq görülən bu şəxs iki dəfə həbs olunmuşdu. Qəti məntiqi əsaslara söykənən fəlsəfi sistem yaratmaq istəyən Rassel sonradan onun fikrini təkzib edən filosofu dəstəklədi.

Onun məntiqi fəlsəfəsi uğursuz hesab olunsada, siyasi fəlsəfəsi müəyyən mənada nailiyyət qazandı (filosoflar onun fəlsəfəsini əhəmiyyətsiz, bəzən isə hətta ağlasığmaz adlandırsalar da, özü belə düşünmürdü). Bu gün Qərb dünyasının qəbul etdiyi sosial

normalar məşhur müasirləri ilə müqayisədə Rasselin liberal ideyalarına daha yaxındır. Bununla yanaşı, onun nüvə silahlarına qarşı apardığı qətiyyətli mübarizə nüvə tərk-silahı prosesinin təməlini qoydu, baxmayaraq ki, özü bunun tam başa çatmadığını və qarşısını almaq istədiyi fəlakətin hələ də baş verə biləcəyini vurğulayırdı.

Sonda Rassel özü etiraf etdi ki, ən böyük səylərini ənənəvi fəlsəfə sahəsinə – epistemologiyaya, yəni dünyaya dair biliklərimizin əsaslarını araşdırmağa yönəldib. Necə əmin ola bilərik ki, bizim “bilirik” dediyimiz şeylər, həqiqətən də, doğrudur? Əslində, təcrübəmizdəki hansı əsaslar etibarlıdır? Hətta riyaziyyat kimi ən dəqiq biliklər belə möhkəm məntiqi dayaqlara söykənirmi? Bu suallar Rasselin ən dərin fəlsəfi düşüncələrinin mərkəzində idi. Onlar Platon və Aristoteldən başlayaraq Dekart, Hyum və Kanta, sonra isə Rassel və Vitgenşteynə qədər fəlsəfənin əbədi sualları olaraq qaldı.

XX əsrin ikinci yarısında bu sualları zəiflətmək üçün ciddi cəhdlər oldu (“Ümumbəşəri həqiqət yoxdur”, “Bütün biliklər yalnız qəbul edildiyi dövr və mədəniyyətə görə nisbidir”). Amma elmi-fəlsəfi düşüncənin davamlılığı Rasselin toxunduğu sualların bu gün də fəlsəfi düşüncənin mərkəzində dayanma-

sını təmin edir. Onun düşüncəsi və epistemologiyada qazandığı nailiyyətlər müasir fəlsəfi vəziyyət üçün son dərəcə aktualdır. Görünən odur ki, daim genişlənən elmi bilik dövrü bu biliklərə dayaq olacaq bir fəlsəfəni hər zamankından daha çox tələb edir. Ümumilikdə, bu hələ tapılmayıb. Ola bilsin, heç vaxt da tapılmayacaq. Amma belə bir fəlsəfənin elmi biliklərimizi necə dəstəkləyəcəyini araşdırmaq faydalıdır. Bu cəhd bizə belə biliklərin mahiyyətini daha yaxşı anlamağa imkan verir. Biz elmi görünən bir dünya haqqında elmi şəkildə düşünürük. Bu bizim özümüz və yaşadığımız dünya haqqında nə deyir? Bu iki fərqli varlıq – insan və dünya arasında hansı əlaqə var? Əgər əlaqə varsa, bu nədən ibarətdir? Rasselin düşüncəsi bu qədim fəlsəfi axtarışın son və ən aydın mərhələlərindən biri olmuşdur.